

Boekbespreking

Alles voor de veiligheid, met een mooie tint

In de geborgenheid van de gevangenis: de betekenis van de nieuwe Nederlandse gevangenisbouw.

Lynsey Dubbeld. Amsterdam University Press, 2001. 136 p., € 13,50.

Bespiegelen op de moderne Nederlandse gevangenisbouw: wie goed kijkt, ziet dat het huidige strafklimaat wel heel erg lijkt op dat van voor de Verlichting. Alleen vindt het simpel opbergen nu plaats buiten de stad in vriendelijk ogende gebouwen.

Patrick van IJzendoorn
freelance journalist

Hevig waren de protesten toen in de jaren zeventig de Bijlmerbajes werd gebouwd. Architecten, juristen, maatschappelijk werkers, psychiaters, politici, journalisten en artsen verwierpen de grootschaligheid van het 'betonnen hoogbouwmonstrum', de geïsoleerde ligging ervan en het interne televisiecircuit. Een kwart eeuw en vele nieuwe gevangenissen later zorgden ook de plannen voor de verplaatsing van deze 'onmenselijke' gevangenis naar Zaanstad voor weerstand. Terwijl voornoemde bevolkingsgroepen zwegen, kwamen de klachten deze keer van de gewone burgerij.

Ongeveer 85 procent van de Zaankanters stemde tegen de herrijzenis van deze bajes in een natuurgebied, dichtbij een hotel en een begraafplaats bovendien. De voorstemmers waren vooral blij dat hun buurt gevrijwaard bleef.

Dat de gevangenis als gebouw uit het blikveld van de burger verdwijnt, is één van de motieven in Lynsey Dubbeld's *In de geborgenheid van de gevangenis*. Volgens de jonge filosoof is de 'verbanning' naar industrieterreinen en bedrijvenparken typerend voor de Nederlandse gevangenisbouw vanaf de jaren tachtig. Behalve naar de lig-

ging kijkt ze naar het uiterlijk van de nieuwe gevangenissen, zoals de Franse filosoof Michel Foucault indertijd de binnenkant bestudeerde. Ligging en uiterlijk laten namelijk zien wat de overheid, in naam van de burgers, voorheeft met het opsluiten van mensen.

Het boek had evengoed *Simpel opbergen* kunnen heten, ware het niet dat deze titel al was benut voor een boekje dat verscheen bij het openen van een inrichting in het Brabantse Grave, een decennium geleden.

Een gevangenis hoeft niet af te schrikken maar moet de burger geruststellen

Soberheid was daar het motto, een 'simpel' regime zonder idealen. 'In de jaren zeventig zou het onmogelijk zijn geweest dat Justitie een boekje met een dergelijke titel en met zulke associaties had uitgebracht. Maar sinds de jaren tachtig lijkt elk geloof in heropvoeding of verbetering van de crimineel geheel van de agenda verdwenen, ook van de agenda van Justitie zelf. Nu bergt men criminelen simpel(weg) op, om hen voor enige tijd aan het maatschappelijke leven te onttrekken - gedurende die tijd is de samenleving "veilig", constateert ze. Zolang 'het kwaad' onzichtbaar is, bestaat het niet, lijkt de wijdverspreide gedachte. 'Buiten de veilige cocoon van het rijtjeshuis heerst de angst voor geweld van anonieme en gedemoniseerde "anderen".' Dubbeld vergelijkt de particulier bewaakte woonwijken ('gated communities' heten ze in de Verenigde Staten) en passant met luxe-gevangenissen.

Weer simpel opsluiten

Volgens de schrijfster komt het hedendaagse strafklimaat in wezen overeen met dat uit de premoderne tijd. In de periode voor de Verlichting was de gevangenis louter bedoeld om mensen tijdelijk in op te sluiten. Dat simpele opsluiten gebeurt nu echter niet meer in afschrikwekkende gebouwen midden in de stad, zoals De Koepel in Haarlem, maar in vriendelijk ogende complexen aan de periferie. Voorbeeld daarvan is het Rotterdamse huis

van bewaring De Schie, een kleurrijk bouwwerk met een verborgen ingang, een bijna komisch ontwerp van Carel Weeber, de architect van 'het wilde wonen', of, treffender, 'het wilde zitten'. Een gevangenis hoeft niet af te schrikken - dat heeft weinig zin, leert de ervaring - maar de zich onveilig voelende burger geruststellen. Het is dat er muren omheen staan, anders zouden de nieuwste gevangenissen niet onderdoen voor gewone kantoorpanden. Als er maar niemand kan ontsnappen en de cipiers veilig kunnen werken, is het idee. Naast dit cultuurfilosofische motief achter de exodus uit de stad, spelen ook praktische en financiële overwegingen mee.

Bezuinigingen hebben nog iets anders doen terugkeren: het panopticon van Jeremy Bentham. Deze Engelse nuttigheidsdenker maakte eind achttiende eeuw het ontwerp voor de 'ideale' gevangenis, een rond 'penitentiair inspectiehuis' waarin elke bewoner zich voortdurend bekeken voelt

door een centraal gelegen bewakingspost. Deze vorm van disciplineren is omstreden - Foucault noemde het een 'wrede kooi' - maar in 1996 stelde Justitie voor om al het gedetineerdenverkeer van en naar de woonafdelingen via een centrale post te laten gaan. Een jaar eerder was in Lelystad al een uit twee koepels bestaande gevangenis geopend. Een eerbetoon aan de panopticon-gedachte, maar dan met een gezelliger voorkomen en wat minder aandacht voor de heropvoedingsidealen die nog wel leefden bij de zuinige optimist Bentham. Dubbeld toont aan dat architectuur allesbehalve politiek neutraal is. Voor haar boeiende, wetenschappelijk verantwoorde verhandeling geldt hetzelfde. De toonzetting verraadt dat ze weinig ziet in het simpel, goedkoop en illusieloos wegstoppen van gevangenen. Of ze het leuk vindt of niet, haar boek is opeens heel actueel geworden, nu alom de roep klinkt om meer cellen, bevolkt door meerdere gevangenen als het even kan. Zelfs rijdende cellen zijn denkbaar. Alles voor de veiligheid, zolang de bewoonde wereld gevrijwaard blijft. En de gevangenissen een mooie tint hebben. ■